

**DE PREDIKING
VAN HET
OUDE
TESTAMENT**

DR. M. NEL

Daniël

Inhoudsopgave

<i>Lijst van gebruikt afkortingen</i>	9
<i>Vooraf</i>	11
<i>Ter inleiding</i>	13
<i>Verhalen: Daniël 1-6</i>	31
Daniël 1: Aan het Babylonische hof	33
Inleiding	33
Inleiding: historisch raamwerk, 1:1-2	33
De opdracht van de koning, 1:3-5	42
Daniël en zijn drie vrienden, 1:6-17	47
De keuring, 1:18-20	56
Slot, 1:21	58
Prediking van Daniël 1	60
Daniël 2: De droom van Nebukadnezar	69
Inleiding: het historische raamwerk	69
Scène Een – Inleiding: de droom van Nebukadnezar, 2:1	70
Scène Twee: Gesprek tussen de koning en zijn dienaren, 2:2-12	73
Scène Drie – Een tussenspel: Daniël komt op het toneel, 2:13-23	81
1) Daniël verkrijgt uitstel (respijt) van de terechtstelling, 2:13-16	81
2) Petitie en bekendmaking, 2:17-19a	84
3) Doxologie, 2:19b-23	87
Scène Vier – Het onderhoud van Daniël met de koning, 2:24-45	91
Scène vier, sub scène een: Daniël voor de koning, 2:24-28b	92
Scène vier, sub scène twee: de droom, 2:28c-35	96
Scène vier, sub scène drie: de betekenis van de droom, 2: 36-45	100
Scène vijf – Slot: Nebukadnezar vereert God en Daniël, 2:46-49	105
Prediking van Daniël 2	108
Daniël 3: Het gouden beeld van Nebukadnezar	119
Inleiding	119
Scène Een – Inleiding : Het beeld in de Duravallei, 3:1	121
Scène Twee: Opdracht het beeld te aanbidden, 3:2-7	123
Scène Drie: De aanklacht tegen de Judeeërs, 3:8-12	127
Scène Vier: Het verhoor van de Judeeërs, 3:13-18	130
Scène Vijf: De terechtstelling, 3:19-23	133

Scène Zes: De koning roept de Judeeërs terug, 3:24-27	134
Scène Zeven: De uitspraak van de koning, 3:28-29	136
Scène Acht – Slot: De verzorging van de drie Judese mannen, 3:30	137
De prediking van Daniël 3	138
Daniël 4: De Allerhoogste besluit over de aarde	145
Inleiding	145
Proloog: Proclamatie en doxologie, 3:31-34/4:1-3	147
Ontvangst van de droom door de koning, 4:1-2/4:4-5	148
Instructies: de koning aan de wijze mannan, 4:3-4/4:6-7	149
Instructies: de koning aan Daniël, 4:5-6/4:8-9	150
Berichtgeving over de droom, 4:7-14/4:10-17	150
Dialogoog: de koning en Daniël, 4:15-16/4:18-19	154
Interpretatie van de droom: Daniël aan de koning, 4:17-23/4:20-26	155
Instructies: Daniël aan de koning, 4:24/4:27	157
Droomvervulling aan de koning, 4:25-30/4:28-33	158
Epiloog: Herstel en doxologie, 4:31-34/4:34-37	160
De prediking van Daniël 4	162
Daniël 5: Wie zich zelf verheft, kan te licht worden bevonden door wie de meting doet	169
Inleiding	169
Het banket van Belsassar, 5:1-9	171
Verslag van het feest, 5:1-4	171
Verslag van het schrift op de muur, 5:5-9	173
De toespraak van de koningin, 5:10-12	174
De toespraak van Belsassar, 5:13-16	176
De toespraak van Daniël, 5:17-28	177
De afloop, 5:29-30	181
De prediking van Daniël 5	183
Daniël 6: Geloof, getrouwheid en leeuwen	191
Inleiding	191
Inleiding: Het succes van Daniël, 6:1-4	193
Het edict van Darius en de reactie van Daniël daarop, 6:5-10	194
De opponenten van Daniël beramen zijn ondergang, 6:11-16	197
Darius hoopt op de redding van Daniël, 6:17	199
Darius beleeft de redding van Daniël, 6:18-24	200
De opponenten van Daniël ter dood veroordeeld, 6:25	202
Het edict van Darius en de doxologie, 6:26-28	202

Afsluiting: Het succes van Daniël, 6:29	203
De Prediking van Daniël 6	204
<i>Visioenen Daniël 7-13</i>	211
Daniël 7: God regeert tot in eeuwigheid	213
Inleiding	213
Inleiding, 7:1	217
Droomverslag, 7:2-14	218
Interpretatie van de droom in twee delen, 7:15-27	225
Vier koninkrijken, 7:15-18	225
Vier dieren, 7:19-27	226
Slot, 7:28	229
De Prediking van Daniël 7	230
Daniël 8: Slechts voor het vastgestelde tijdperk	239
Inleiding	239
Inleiding, 8:1-2	242
Symbolisch visioen, 8:3-14	243
Verschijning van de interpreet, 8:15-18	248
Boodschap van de interpreet, 8:19-26	249
Conclusie, 8:27	253
De prediking van Daniël 8	253
Daniël 9: God regeert zelfs over de onheilsgeschiedenis	263
Inleiding	263
Omstandigheden, 9:1-2	265
Smekende voorbede, 9:3-19	266
Verschijning van de boodschapper, 9:20-21	272
Woord van verzekering, 9:22-23	273
Openbaring, 9:24-27	273
De Prediking van Daniël 9	278
Daniël 10-12: Het einde der tijden	287
Inleiding	287
Proloog: visioen, 10:1-11:1	290
Openbaring, 11:2-12:4	301
Epiloog, 12:5-13	326
De Prediking van Daniël 10-12	330
<i>Geraadpleegde literatuur</i>	335

Vooraf

Het Bijbelboek Daniël stelt bijzondere eisen aan zijn lezers die verband houden met de keuze van de invalshoek. Is het boek een historisch ooggetuigenverslag over de ervaringen van een viertal Joden tijdens de Babylonische ballingschap? Of hebben we te maken met verhalen die gedurende een groot aantal jaren mondeling zijn overgeleverd en die mogelijk een historische neerslag hebben gekregen in Juda of bij een ander volk, maar die in de tweede eeuw v.C. weer is opgenomen, deze keer om de vervolging van de Joden ten tijde van Antiochus IV Epiphanes en diens onderdrukkende bewind te interpreteren in termen en beelden van de ervaringen van Daniël en zijn vrienden tijdens de ballingschap? Moeten de verhalen historisch-kritisch of narratologisch worden gelezen?

Zelfs wanneer de keuze gemaakt wordt om het ontstaan van het boek – en het functioneren ervan – te plaatsen in de turbulente tweede eeuw, dan nog zal er rekenschap moeten worden gegeven van de politieke, sociaal-culturele, economische en godsdienst-ideologische elementen die binnen de verhalen functioneren. Om de visioenen te kunnen begrijpen, moeten de omstandigheden uit de tweede eeuw verdisconteerd worden.

Om die reden zal in dit commentaar over Daniël gelijkelijk aandacht worden besteed aan de narratologische en de historische analyse. Daniël behandelt de crisis die ontstaat wanneer gelovigen met een situatie worden geconfronteerd waarin hun loyaliteit aan JHWH door vreemde overheersers als opstand tegen de macht geïnterpreteerd wordt, wat tot verdrukking en vervolging leidt. Waar is God wanneer overheersers Joden willen dwingen om hun godsdienst-culturele perspectief te aanvaarden ten koste van het traditionele Jahwisme? De boodschap die de verteller als bemoediging aandraagt, is dat God de werkelijke controle heeft. In de visioenen in het Boek Daniël wordt apocalyptische taal gebruikt om dit punt te onderstrepen.

De financiële steun van de NRF (National Research Foundation of South Africa) heeft geholpen om de taak van het schrijven van dit commentaar tot een goed einde te brengen. Mijn dank daarvoor.

Daniël 1: Aan het Babylonische hof

Inleiding

De eerste zes hoofdstukken van het boek Daniël spelen zich af aan het Babylonische (en later, Perzische) koninklijke hof. Deze eerste hoofdstukken verhalen hoe Daniël en zijn drie metgezellen aangesteld werden als ambtenaren aan het koninklijke Babylonische hof. Jonge Judese mannen worden geconfronteerd met de Babylonische cultuur en haar invloed. Het thema van trouw aan God wordt op een dramatische wijze zichtbaar in de vertelling. De klemtoon valt echter op de HERE die alles laat gebeuren zoals God besloten heeft.

Dit eerste verhaal dient als inleiding op de rest van het boek. Daniël en zijn drie metgezellen worden aan de lezers voorgesteld en hun posities aan het koninklijke hof worden verduidelijkt. Het verhaal dient als achtergrond bij de rol die zij zullen spelen in de vijf volgende episodes. In Daniël 4-6 is Daniël de hoofdperson. In Daniël 2 treedt hij samen met zijn drie metgezellen op. Daniël 3 gaat alleen over de drie vrienden van Daniël. Ook in het tweede gedeelte van het boek (Dan. 7-12) speelt Daniël de hoofdrol als de ontvanger van verscheidene visioenen.

Verhalen worden gekenmerkt door zaken als beschrijving van de handelende personen, het gebruik van de ruimte, opeenvolgende gebeurtenissen en de opbouw van een intrige. Hier worden deze zaken gepresenteerd in opeenvolgende scènes, waarin de intrige ontvouwd wordt. Het eerste verhaal bestaat uit de volgende onderdelen:

- Inleiding: historisch raamwerk (1:1-2)
  - De opdracht van de koning (1:3-5)
    - Daniël en zijn drie vrienden (1:6-17)
  - De keuring (1:18-20)
- Slot: historisch raamwerk (1:21).¹

Inleiding: historisch raamwerk

1:1-2

De tijd en de ruimte waarin de gebeurtenissen zich afspelen, zijn die van de Judese ballingschap in Babylon. Babylon is in spijkerschriftteksten verbonden aan Sargon de Grote van Akkad. Volgens een oude kroniek had Sargon de stad Babylon gebouwd 'tegenover Akkad' en daarbij de stad zijn naam heeft gegeven.² De achterkleinzoon van Sargon verwijst naar de bouw van twee tempels in Babel. Gedurende de Neo-Sumerische periode (vanaf 2112 v.C.) was de stad Babylon een relatief onbelangrijke provinciehoofdstad met een plaatselijke gouverneur. Dit duurde tot aan de tijd van Hammurabi, koning van het Oud

Babylonische rijk van 1792 tot 1750 v.C. Het Bijbelse verhaal in Gen. 11:9 biedt een bijzondere etiologie voor de naam van de stad: ‘Zo komt het dat de stad Babel (*bābel*) heet, want daar bracht de HEER verwarring (*bālal*) in de taal die op die hele aarde gesproken werd, en vandaar verspreidde hij de mensen over de hele aarde’. Babyon – de Babylonische naam betekent ‘poort naar de hemel’ – heeft geleid tot verwarring van de taal en tot de verstrooiing van mensen over de gehele aarde.³

De Chaldeeërs uit zuidelijk Babylonië duiken voor het eerst op in geschreven bronnen uit de negende eeuw v.C. Zij hadden zichzelf in ‘huizen’ of stamgroepen georganiseerd en in de moerassen en tussen de meren van de delta van de Tigris en de Eufraat gesettled. De Chaldeeërs en de Arameeërs waren beiden west-Semitisch hoewel vroege bronnen consequent onderscheid tussen beide groepen maken en niet op enige verwantschap wijzen. De term ‘Akkad’ verwijst naar het noordelijke deel van Babylonië hoewel de stad Babel zo ook dikwijls genoemd wordt. De Chaldeeërs hadden zich in snel tempo aan de Babylonische cultuur aangepast terwijl zij aan Assyrië schatplichtig waren. Tegen het midden van de achtste eeuw waren zij sterk genoeg geworden om de Babylonische overheersing uit te dagen. De bekendste Chaldeeuwse koning was Eriba-Marduk die rond 760 v.C. overleed. Hij verdreef de Arameeërs. Die volgende belangrijke heerser was Nabonassar (747-734 v.C.). Vanaf dat tijdstip bevat de Nieuw-Babylonische Kroniek informatie over alle koningen van Babel en de belangrijkste gebeurtenissen. Na de dood van Nabonassar werd Babylonië verzwakt door kleinschalige opstanden hoewel Tiglat-Pileser III (vanaf 745 v.C.) in 730 de Chaldeeuwse weerstand vermorzelde en de Assyrische en Babylonische rijken samenvoegde.⁴

Het verhaal begint aan het einde van een ander verhaal, dat verband houdt met de reden waarom de ballingschap plaatsvond.⁵ De focus verschuift weg van Juda en Jeruzalem met de tempelcultus en de dynastie van David naar het Babylonische gebied waar Judeeërs zoals slaven geen rechtspersoonlijkheid genoten.⁶ Het vraagstuk is hetzelfde als dat van Ps. 137:4: ‘Hoe kunnen wij een lied van de HEER zingen op vreemde bodem?’⁷ Hoe kunnen vrome Israëlieten trouw blijven aan de HEER wanneer zij in een vreemd land ver weg van de tempel en van Jeruzalem moeten wonen? De ruimte waarbinnen de gebeurtenissen zich afspelen, duidt derhalve op een geloofscrisis voor Israël. De God van het verbond had het volk van God ‘uitgeleverd’ (v. 2) aan deze ontwrichting zoals God koning Jojakim aan de Babylonische koning had uitgeleverd. De Joden moesten op gezag van een vreemde koning in een vreemd land gaan wonen. Met name de toegewijde Joodse gelovigen die aspiraties hadden om vooruit te komen en die net als later Nehemia een ambtenaar aan het koninklijke hof geworden zijn, moesten met het vraagstuk in het reine komen hoe zij

vanuit een ondergeschikte positie hun identiteit konden behouden te midden van andere godsdiensten. Het ging daarbij niet alleen om de handhaving van de religieuze identiteit van een individu, maar meer nog om de vraag naar het gezag van de HEER te midden van de machten van koningen en de invloed van de goden die dezen dienden en vereerden. Zo begint de scène met de brandende vraag van individueel geloof en de handhaving van de godsdienst van Israël.

1:1 De tijd waarin het verhaal de gebeurtenissen plaatst, is de periode van de ballingschap. Die begon met de wegvoering uit Jeruzalem naar Babylo nië onder Nebukadnezar en eindigde met de terugkeer naar Juda in de periode na de Perzische koning Cyrus de Grote (vgl. 1:21). Het beginpunt is het derde regeringsjaar van Jojakim, die koning van Juda. Zijn naam was oorspronkelijk Eljakim (II Kon. 23:34). De Egyptische Farao Necho II had hem in 609 v.C. als koning over Juda aangesteld en zijn naam veranderd. Hij functioneerde als ‘marionet-koning’,⁸ Egypte moest echter in 605 v.C. voor de macht van Babylo nië buigen en Nebukadnezar van Babylo nië is daarna Palestina binnengevallen, heeft het gezag van Egypte overgenomen en Jojakim tot zijn vazal gemaakt (II Kon. 24:1). Zowel II Kon. 24:1 als de latere tekst 2 Kron. 36:6 geven aan dat Nebukadnezar tegen Jojakim gestreden had maar geen van beide tekstgedeeltes biedt nadere bijzonderheden of geeft aan in welk regeringsjaar van Jojakim dit plaats zou hebben gevonden.

Volgens II Kon. 24:1 was Jojakim drie jaar na deze wisseling van de macht begonnen met rebelleren tegen Nebukadnezar, wat zou neerkomen op zijn zesde regeringsjaar in Jeruzalem. De HEER heeft toen benden Chaldeeën, Arameeërs, Moabieten en Ammonieten gestuurd om zijn land te vernietigen. Volgens II Kon. 24:6 stierf Jojakim en werd hij opgevolgd door zijn zoon Jojachin. II Kon. 24 geeft echter niet aan, wanneer Jojakim is gestorven.

Daniël 1:1 stelt met nadruk dat Nebukadnezar in diens derde regeringsjaar Jojakim had aangevallen en hem in ballingschap had weggevoerd. Daarmee wordt bedoeld op het jaar dat tussen Tisjri (Sept-Okt) 606 en Tisjri 605 v.C. viel.⁹ Volgens II Kon. 23:36 had Jojakim elf jaar lang in Jeruzalem geregeerd. Zijn regeringsperiode viel volgens deze gegevens dus van 609 tot 598 v.C. Wanneer Dan. 1:1 het optreden van Nebukadnezar tegen Jojakim in het derde regeringsjaar van Jojakim plaatst en dit als het tijdstip aanduidt waarop zijn koningschap beëindigd werd (606-605 v.C.), dan stemt dat niet overeen met de gegevens uit II Kon. 23, namelijk dat hij elf jaar lang geregeerd had.

Een volgende vraag is: waarom laat het verhaal de ballingschap op dit punt beginnen? In dit derde jaar van Jojakim werd de tempel beroofd en werden mensen als gevangenen uit Jeruzalem weggevoerd. Onder de ballingen is ook het viermanschap van Daniël en zijn metgezellen. Er waren echter nog verschillende andere

wegvoeringen van Judeeërs. Jojakim werd door zijn zoon Jojachin opgevolgd in 598 v.C. Hij heeft slechts drie maanden geregeerd. In het achtste jaar van de regering van Nebukadnezar heeft deze Babylonische vorst Jojachin tezamen met een enkele duizenden mensen in ballingschap weggevoerd (vgl. II Kon. 24:8-16). Na Jojachin heeft Zedekia gedurende elf jaar over Jeruzalem geregeerd (598-597 v.C.). Vanaf het negende tot in het elfde regeringsjaar van Zedekia hadden de Babyloniërs Jeruzalem belegerd. In 587 v.C. heeft de Babylonische bevelvoerder Nebuzaradan Jeruzalem ingenomen en Zedekia in ballingschap weggevoerd (vgl. II Kon. 24:18-25:21). De vertelling in Dan. 1 verzwijgt dit tijdvak na de regeerperiode van Jojakim, terwijl er in het Boek Koningen veel meer expliciet geschreven was over de catastrofale gevolgen van de verschillende Babylonische wegvoeringen.¹⁰

De enig mogelijke conclusie is dat de historische verwijzingen in het verhaal van Daniël niet in de eerste plaats bedoeld zijn om historische feiten te verstrekken of om een volledig beeld van de gebeurtenissen te geven. Het gaat er veeleer om een bepaalde sfeer te scheppen. De verhalen moeten daarom niet vanuit een moderne opvatting van geschiedenis, maar eerder vanuit de moderne literatuurwetenschap benaderd en geïnterpreteerd worden.¹¹ Verschillende gebeurtenissen worden hier met elkaar verbonden om het milieu te schetsen waarin gelovigen hun geloofsovertuiging kunnen uiten te midden van een wereld die beheerst wordt door mensen die hun overtuigingen niet deelden.¹² Daniël is voor de verteller een symbool van de omstandigheden die door de ballingschap ontstaan zijn, en de uitdagingen waarvoor de Judeeërs zich gesteld wisten. Dat kan gezien worden in de rol die de Babylonische koning Nebukadnezar in de gebeurtenissen van deze openingsscène speelt.

Nebukadnezar was zijn vader Nabopolassar als koning van het Nieuwe Babylonische Rijk opgevolgd. Zijn vader had in 625 v.C. het juk van de Assyriërs bij de stad Sallat van zich afgeschud en zo de eerste koning van een nieuw Babylonisch koninkrijk in zuidwest-Azië (het zuidelijke deel van het huidige Irak) geworden.¹³ Dit staat bekend als het Nieuw Babylonische of het Chaldeeuwse rijk, dat zich uitstreckte van Elam in het oosten tot Egypte in het westen en dat in 539 v.C. ten val kwam toen de Pers Cyrus de Grote de stad Babylon aangevallen en veroverd had.¹⁴ Nebukadnezar heeft bijzonder lang geregeerd, van 605 tot 562 v.C.

Toen Nabopolassar nog leefde, heeft hij zijn zoon Nebukadnezar op veldtocht gestuurd om tegen Egypte te strijden. De Babylonische Kroniek geeft redelijk uitvoerige informatie over deze veldtocht. Nebukadnezar raakte slaags met Egypte bij Kumuhi en Qurumati aan de bovenloop van de Eufraat. In de periode mei-juni 605 v.C. heeft hij een verrassingsaanval op de stad Karkemisj ten noorden van Palestina ondernomen en daar een grote overwinning op Egypte

behaald. Het gehele Syro-Palestijnse gebied werd onderdeel van het grote Babylonische rijk (vgl. II Kon. 24:7). Bij deze gelegenheid heeft Jojakim, die koning van Juda was en vazal van Egypte onder Necho II, zichzelf aan Nebukadnezar onderworpen en is vazal van Babylonië geworden (II Kon. 24:1). Dat was in het derde regeringsjaar van de Judese vorst. Volgens Daniël 1 was het toen dat Daniël tezamen met ander inwoners van Juda gevangengenomen werd en als krijgsgevangenen naar Babel gebracht is. Nebukadnezar was dus in dit stadium nog niet werkelijk de koning van Babylonië, al verwijst Daniël 1 proleptisch op deze manier naar hem. Terwijl Nebukadnezar nog in Palestina verbleef, ontving hij het bericht dat zijn vader op 15 augustus 605 v.C. overleden was. Hij is haastig naar Babel teruggegaan en heeft op 6 september 605 v.C. de troon bestegen. Hij heeft geheerst tot in 562 v.C., een lange regeringsperiode wat aangeeft dat zijn beleid tot politieke stabiliteit heeft geleid.

Daarna heeft Nebukadnezar verschillende veldtochten naar *Hattu* ('het westen'; Palestina) ondernomen. In zijn eerste regeringsjaar (604 v.C.) veroverde hij Askelon, een van die voormalige vijf steden van die Filistijnen. Hij ondernam nog twee veldtochten naar Palestina in 603 en 602 v.C. Bij zijn veldtocht van 601 v.C. heeft hij de grens met Egypte weten te bereiken, maar daarbij zware verliezen geleden. Het was mogelijk bij deze gelegenheid dat Jojakim van Juda tegen Nebukadnezar in opstand kwam (II Kon. 24:1). Na een jaar van herstel en een reorganisatie van zijn leger is Nebukadnezar Palestina opnieuw binnengevallen. Nadat hij verschillende Aramese dorpen in het oosten had veroverd, begon hij op die tweede dag van Adar (16 maart 597 v.C.) met het beleg van Jeruzalem. Bij die gelegenheid werd Jojachin als balling naar Babel weggevoerd (II Kon. 24:8-16) en door zijn oom Mattanja (wiens naam in Zedekia werd veranderd) vervangen (II Kon. 24:17).

De naam Nebukadnezar is in het Oude Testament ook als Nebukadrezar geschreven. In de Hebreeuwse tekst van Ezechiël (26:7; 29:18-19; 30:10-11) en Jeremia (met uitzondering van Jer. 28) wordt dit consequent zo gedaan.¹⁵ Evenals bij zijn vader Nabopolassar, is ook in de naam van Nebukadnezar de Babylonische god Nabû (vgl. Jes. 46:1) als theophoor element aanwezig. In het Babylonisch wordt zijn naam als *Nabu-kudduri-ušur* weergegeven. De betekenis van de naam is niet helemaal duidelijk. De naam kan twee dingen betekenen: 'moge Nabû mijn landsgrenzen beschermen', of: 'moge Nabû het nageslacht beschermen'.¹⁶ Nabû is de zoon van Marduk, de god van de wijsheid en de beschermheer van de schrijfkunst in het Babylonische pantheon.¹⁷

Een belangrijke tegenstelling die de verteller hier maakt, is de plaatsing van Jeruzalem tegenover Babel (of Babylon). De stad was gelegen aan de Eufraat, ongeveer tachtig kilometer ten zuiden van het moderne Bagdad. In de Hebreeuwse tekst begint Dan. 1:1 met een tijdsaanduiding: 'in het derde regeringsjaar...'

Normalerwijs begint een zin in een Hebreeuws verhaal met een werkwoordsvorm. In de minder gebruikelijk zinsvolgorde van vers 1 ligt de klemtoon op de tijdsaanduiding en volgen de namen Babylonië en Juda (alsook Jeruzalem) direct op elkaar. Daardoor valt de nadruk op de tegengestelde emoties en associaties die deze twee plaatsnamen bij Joden oproepen. In deze eerste scène (vs. 1 en 2) wordt de negatieve ervaring van Israël in ballingskap benadrukt. Jeruzalem is de verliezer en Babel de triomfator. Jeruzalem werd belegerd en beroofd, terwijl Babel met geroofde tempelschatten en gevangengenomen slaven verrijkt werd.

1:2 De ironie in het tweede vers is opvallend. Nebukadnezar belegerde Jeruzalem, nam de stad in, plunderde de tempel en nam voorwerpen uit de tempel mee naar Sinear om ze in de tempel van zijn god te plaatsen.¹⁸ Het huis van God in Jeruzalem wordt tegenover het huis van de god van Nebukadnezar in Babylonië gezet. De uitdrukking 'huis (tempel) van zijn god' wordt twee keer herhaald om de overhand die de god van Nebukadnezar over de God van Jeruzalem verkregen had, uit te drukken. Jeruzalem staat niet slechts in een ondergeschikte positie tegenover Babel, maar het huis van God staat duidelijk afgetekend tegenover de tempel van de god van Nebukadnezar in Babel. In lijn met het denken uit het oude Nabije-Oosten had de god van Babel een overwinning op de God van Israël behaald. Israël is zowel militair als godsdienstig vernederd. Het betekent een geloofscrisis voor Israël dat zijn God niet de machtigste van alle goden bleek.¹⁹ Babylon was veel groter en machtiger dan Jeruzalem, met dubbeldikke muren die breed genoeg waren om wagens overheen te laten rijden. Deze muren waren ongeveer 27 kilometer in omtrek.²⁰

De ironie is echter dat de overwinning in Dan. 1 niet op het conto van Nebukadnezar gezet wordt, maar gezien wordt als een gebeurtenis die de HEER, de God van de Joden, bewerkstelligd had. De verteller onderbreekt bijna onmiddellijk het verhaal en plaatst een kanttekening die niet uit het natuurlijke verloop van de gebeurtenissen afgeleid kan worden met het oog op de hoorder of de lezer. Het wordt als het ware een afspraak tussen de verteller en de hoorder die aangeeft op welke wijze de hoorder/lezer de gebeurtenissen verder zal begrijpen. Het menselijke verhaal krijgt een dimensie naar God. Het vormt het overkoepelende conceptuele thema voor het gehele boek: de soevereine regering van God over de geschiedenis van de mensheid.²¹ Hoewel het op het eerste gezicht erop lijkt dat de God van de Joden het onderspit heeft gedolven, maakt de verteller een opmerking die een volkomen ander perspectief op de gebeurtenissen opent, namelijk dat het 'de HEER' was die steeds in controle gebleven is en die de gebeurtenissen beschikt heeft. Nebukadnezar zou kunnen denken dat hij door zijn vernuftige krijgskunst en door zijn macht Jeruzalem ingenomen heeft. Het verhaal geeft echter aan God het krediet. God is de macht achter en boven de aardse machten.

Twee aanspraken op waarheid staan dus diametraal tegenover elkaar: de aardse machten staan tegenover de claim dat God de uiteindelijke macht heeft. Dit thema speelt in het gehele boek Daniël. Koningen heersen en regeren, maar uiteindelijk is het God die bepaalt wat er gaat gebeuren. Achter en boven alles dat rondom aardse koningen en politieke en economische ontwikkelingen plaatsgrijpt, staat de HEER in oppergezag en soevereiniteit. De wil en de macht van God lopen dwars door de geschiedenis van de koninkrijken op aarde en de aardse geschiedenis.

Deze ironie is een krachtig instrument in het arsenaal van de verteller. Hij maakt daardoor voor de hoorder het perspectief duidelijk van waaruit hij de gebeurtenissen evalueert en geeft aan zijn lezers duidelijk richtlijnen hoe zij het verhaal dienen te begrijpen. Nebukadnezar wordt getekend als de machthebber die zich in de werkelijkheid vergist heeft. Het is een illusie om te denken dat hij en zijn god de HEER overwonnen hebben door zijn tempel te ontwijden en het tempelgerei in naam van zijn eigen god te roven. De waarheid is dat God dit voor hem zo beschikt heeft en steeds hem blijft beheersen. God is de HEER in de letterlijke betekenis van dat woord.

De ironie wordt nog verder versterkt, wanneer gekeken wordt naar de wijze waarop de verteller de ruimte van het huis van God in directe concurrentie met de ruimte van het huis van de god van Nebukadnezar plaatst.²² De tempel in Jeruzalem wordt verbonden met de HEER, het beloofde land en het verbond met Israël. De tempel van Nebukadnezar staat in verband met gevangenschap, onderwerping en bedreiging. Hoewel het lijkt of Nebukadnezar en zijn macht de overhand hebben en de grootste vrees van de Israëlieten weergeeft, blijft deze tempel echter een ruimte die niet buiten de controle van God staat. Het is niet alleen God die er de hand in had dat het volk van God naar een bedreigende ruimte moest gaan, maar het is ook God die getrouwe gelovigen kracht geeft om in diezelfde ruimte te overleven en zelfs de inwoners van dat land en de ballingen uit andere landen te overtreffen.

De ironie komt ook tot uiting in de naam die hier voor God gebruikt wordt. Hij wordt 'HEER' ('*Adonaj*'), 'eigenaar' of 'heerser', genoemd. In Dan. 1:27 wordt de gebruikelijke naam 'God' gebruikt. Het woord HEER ('*Adôn*') komt zes keer voor in het boek Daniël, terwijl de Aramese vorm ervan (*Mare'*) vier keer gebruikt wordt. De lezer zou hier eigenlijk de bijzondere naam van de God van Israël, het Tetragrammeton (*JHWH*) verwachten. Die naam wordt echter alleen in Dan. 9:4, 8, 14 gebruikt. Sommige Hebreeuwse manuscripten lezen hier wel *JHWH*. Het gebruik van de naam HEER ('*Adonaj*') in de meeste Hebreeuwse handschriften kan gezien worden als aanduiding van de heerschappij en de soevereiniteit van God, en dat is ook de reden waarom de verteller deze naam verkoos boven de bijzondere naam van God.

De ironie van de lege ‘overwinning’ van Nebukadnezar wordt nog verder onderstreept door de naam Sinear, een begrip dat naar het geheel van Mesopotamië verwijst (Gen. 10:10; 11:2; 14:1, 9, Joz. 7:21; Jes. 11:11; Zach. 5:11).²³ De steden Babel, Uruk, Akkad en Kalne waren in de landstreek Sinear gelegen (Gen. 10:10), in het zuidoostelijke deel van het huidige Irak. Dat was de kern van het rijk van de geweldige jager Nimrod, de eerste machthebber op aarde (Gen. 10:8) en volgens de traditie in Israël is Babel met zijn toren – de Akkadische naam ‘Babel’ betekent ‘toegangspoort van de goden’ – in deze vlakke gebouwd (Gen. 11:1-9).²⁴ De toren was het symbool van menselijke hybris en opstand tegen God (Zach. 5:5-11 gebruikt de naam ‘Sinear’ ook om op de onreinheid van Babylonië en op de gruwelijke aard van zijn godsdienst te wijzen).²⁵ Sommige onderzoekers beweren dat Nebukadnezar tegen het besluit van God ten tijde van de torenbouw van Babel dat er niet slechts één taal zal zijn op de gehele aarde, ingaat met zijn maatregel in vers 4 dat de aanstaande Israëlitische paleisdienaren de Chaldeeuwse taal moeten aanleren. Dit argument is echter niet overtuigend omdat er verder niets over de verscheidenheid van de talen gezegd wordt. Voor de heidense koning betreft het hier een praktische maatregel om mensen voor zijn eigen hofhouding op te leiden. Het was naar dit gebied dat de profeet Jeremia aangekondigd had dat de Judeeërs weggevoerd zouden worden tezamen met de voorraden, bezittingen en kostbaarheden van de stad Jeruzalem (Jer. 20:4-5). Voor Zacharia (5:5-11) is Sinear het land van zonde. In het Boek Openbaring (17:5; 18:2) is Babel het symbool van de ontuchtige vrouw.

De crisis waarmee het toneel opent, is die van de Judeeërs die uit hun woonplaats en de omstandigheden weggerukt waren, waar zij veilig waren. Nu zijn zij weggevoerd naar een plaats die symbool staat voor chaos en goddeloosheid, en die associaties met de oergeschiedenis van Israël (Gen. 1-11) oproept. Wat dit gebeuren bijzonder pijnlijk voor Juda maakt, is de ironie dat het de HEER is, die dit met hen laat gebeuren. De God van de Joden heeft hen overgeleverd aan de macht van de goddeloosheid. Mozes had gewaarschuwd dat de HEER hen tezamen met hun koning zou laten wegvoeren naar een vreemd land waar zij vreemde goden zouden moeten vereren indien zij ontrouw aan God zouden blijven (Deut. 28:36-37). Nu doet God wat geschreven stond. Juda is er zelf de oorzaak van dat God hen overgaf aan de macht van Nebukadnezar. God is de drijvende kracht achter deze gebeurtenissen die Nebukadnezar met zijn militaire macht gebruikt om ten uitvoer te brengen wat God over Israël besloten had. De machten van de wereld zijn niet anders dan instrumenten in de hand van God. Deze belangrijke theologische stellingname aan het begin van het boek Daniël is de sleutel waarmee de verhalen begrepen moeten worden.

Volgens Jes. 39:2 had Hizkia aan gezanten van de koning van Babylonië alles laten zien wat in zijn schatkamers was. De profeet Jesaja was daarna naar Hizkia gekomen om te zeggen, dat alles eens naar Babel weggesleept zal worden. Ook de profeet Jeremia heeft aangekondigd dat de Babylonische koning alles wat in Jeruzalem is, buit zal maken en wegvoeren naar Babel (Jer. 20:4-5). Bij die gelegenheid had Belsassar net een deel van het vaatwerk uit Gods tempel buitgemaakt (vgl. II Kron. 36:7). De cultus in de tempel moest het stellen met wat achtergelaten was. Bij een volgende keer dat de Babyloniërs Jeruzalem aangevallen hadden, zouden zij de rest van de tempelschat roven (II Kron. 36:18). Later zou, volgens Dan. 5:2-4, Belsassar bij zijn feest de gouden en zilveren bekers tevoorschijn laten halen die Nebukadnezar uit de tempel van Jeruzalem had weggenomen. Toen er in het tijdvak van de Perzische koning Cyrus Judeeërs naar Jeruzalem begonnen terug te keren, gaf de koning de voorwerpen vrij die uit de tempel van de HEER afkomstig waren en die Nebukadnezar had meegenomen en in de tempel van zijn eigen god had geplaatst (Ezra 1:7).

Nebukadnezar wordt dus getekend als de machtige vorst die leeft met een illusie over zichzelf. Hij was de meest succesvolle Babylonische heerser en heeft niet alleen de gebieden van de voorgaande macht Assyrië succesvol veroverd, maar ook de hegemonie in zijn rijk bewerkstelligd.²⁶ Hij is de hoofdpersoon in de verhalen die naast en tegenover de andere hoofdpersoon Daniël optreedt. Nebukadnezar is de veroveraar en de gezaghebbende figuur die ogenschijnlijk de scepter over alles en iedereen zwaait. Hoewel hij en Daniël nooit in een directe confrontatie met elkaar komen, is er een voortdurende krachtmeting tussen deze twee hoofdpersonen en hun onderscheiden goden. Dat is de suggestie die de eerste verzen bij de lezers of hoorders wil oproepen. Hoewel er nooit enige dialoog tussen Daniël en de Babylonische koning geweest is, functioneren de gesprekken van Daniël met de hoge paleisbedienden en de kamerheer als gesprekken met de vertegenwoordigers van de koning. Nebukadnezar op zijn beurt vertegenwoordigt de Babylonische godsdienst en de Babylonische culturele waarden. Het is echter Daniël die het gezag van de koning en zijn goden op subtiële wijze uitdaagt en uiteindelijk een wending geeft. Binnen het staatsbestel van de Babyloniërs verkrijgt Daniël met zijn drie vrienden hoog aanzien en overtreffen zij zelfs geboren Babyloniërs. Dit gebeurt echter langs het oppositionele cultuurpad van de Judeeërs en door God die de bekwaamheid en de mogelijkheden geeft aan hen die aan God getrouw blijven. Daniël wint de krachtmeting met Nebukadnezar door zijn trouw aan de HEER. Tegenover de macht van de koning staat de trouw van Daniël en zijn vastberadenheid om niets tussen hem en zijn God te laten komen.

De opdracht van de koning**1:3-5**

1:3 Toen Ahasveros een plaatsvervangster voor koningin Wasti zocht, heeft hij duidelijke voorwaarden gesteld en voor de gegadigden een schoonheidsbehandeling plus voedingsprogramma geëist voordat hij zijn keuze zou maken (Ester 2:1-4,9). Op vergelijkbare wijze geeft Nebukadnezar opdracht om uit de Judese ballingen mannen te kiezen die aan vastgestelde voorwaarden kunnen voldoen en die hij aan zijn koninklijke hof kan aanstellen. Net zoals de Farao magiërs en toekomstvoorspellers nodig had om zijn dromen te verklaren en hem in het licht daarvan te adviseren over de toekomst, heeft Nebukadnezar ook raadgevers aan zijn hof nodig. Hij wil de bestaande groep van toekomst-raadgevers uitbreiden met nieuw bloed, ook uit de Judeeërs die hij uit Jeruzalem weggevoerd had. Op die manier geeft hij erkenning aan de ballingen uit de respectievelijke volkeren en misschien was dat ook een poging om de wijsheid en de raad van de goden van de diverse onderworpen volkeren te incorporeren door vertegenwoordigers van de volkeren aan te stellen.

Het is opmerkelijk dat de verteller die in vers 1 naar Jojakim als de koning van Juda verwezen had, nu een opdracht weergeeft dat een aantal 'Israëlieten' naar de tempel gebracht moeten worden om getoetst te worden met het oog op een mogelijke tempeldienst. In politiek-technische zin bestaat 'Israël' niet meer na de opsplitsing van het rijk bij de dood van Salomo, omdat het als twee autonome en onderscheiden rijken voort bestond, Efraïm, Jakob of Israël en Juda. De verwijzing naar 'Israëlieten' is daarom historisch incorrect. Het Noordelijke Rijk Israël is in 722 tot een einde gekomen. Nebukadnezar had in 605 het rijk Juda aangevallen en later inwoners van dat rijk weggevoerd. De verteller verwijst hier dus naar Judeeërs, mensen uit Juda. Aan de ene kant kan geargumenteed worden dat de verteller de verwijzing naar 'Israëlieten' doelbewust in de mond van Nebukadnezar gelegd heeft om diens onkunde en gebrek aan sensitiviteit tegenover zijn gevangenen te tekenen. Aan de andere kant roept de verteller met de term 'Israëlieten' waarschijnlijk ook de associatie op met het Verbondsvolk dat door God uitverkoren was om het volk van God en zijn vertegenwoordiger op aarde te zijn.²⁷ Tegen die achtergrond moet de stelling begrepen worden dat sommige Israëlieten nu aan het koninklijke hof dienst gaan doen.

Te midden van de crisissituatie van de ballingschap en alle uitdagingen waar de Judeeërs zich voor geplaatst wisten, duikt er nu een extra crisis op die zelfs nog groter is. Een groep Joden zal met de Babylonische cultuur en godsdienst geconfronteerd worden zoals die intensief aan het koninklijke hof aanwezig is. Bovenop en naast de onbekende levensomstandigheden van de ballingschap worden zij geconfronteerd met het probleem om zich aan te passen aan de

vreemde cultuur en godsdienst aan het koninklijke hof. Een programma wordt ontworpen om hen te babyloniseren. De vraag is of zij in die cultuur geabsorbeerd zullen worden met verlies van hun oorspronkelijke identiteit en of zij in die onbekende wereld zullen kunnen functioneren terwijl zij trouw blijven aan de HEER. Dat is een belangrijke vraag omdat het de bedoeling die de verteller met zijn verhaal heeft, onderstreept: kunnen en moeten Joden in de Diaspora trouw aan hun eigen God blijven? Wat is het voordeel ervan om dat te doen met het oog op de overmacht van culturen en goden waaraan de Joden in de Diaspora onderworpen zijn?

Nebukadnezar stelde Aspenaz aan als leider van een project van drie jaar om jongmannen uit de Israëlieten te werven om dienst te nemen als ambtenaren aan het koninklijke hof. Aspenaz was het hoofd van het koninklijke corps van eunuchen, verantwoordelijk om toezicht te houden over de verzorging en opleiding van de kandidaten uit de ballingen, wat in feite op indoctrinatie neerkwam.²⁸ In de weergave van de Septuagint bij Origenes wordt deze man *Abi'ezzer* genoemd en in de Codex Ambrosianus *Menassar*. Het Hebreeuwse woord *sārīs* wordt op een enkele uitzondering na in de LXX vertaald met *eunochos* en in de Vulgaat met *eunuchus*. In Deut. 23:2 verwijst het woord specifiek naar een ontmande man. De vertaling van het Hebreeuwse *sārīs* in Ester 1:10, 12, 15; 2:3, 14; 4:4, 5; 6:14; 7:8 met 'eunuch' doelt op een koninklijke ambtsdrager die als haremwachter optreedt. Hier is het zinsverband dwingend: *sārīs* is een eunuch, een gecasteerde man. In Jer. 39:3 is het woord echter als ambtstitel in de oorspronkelijke Hebreeuwse zin behouden: *rab sārīs* (leider van de *sārīsīm*). In Gen. 37:36 wordt de term *sārīs* ook voor Potifar, de kamerheer van de Farao en overste der lijfwacht gebruikt die echter gehuwd was en dus geen eunuch kon zijn (zoals het incident tussen Jozef en de vrouw van Potifar Gen. 39:1-20 laat zien). In Daniël duidt het woord mogelijk op een ambtenaar die niet gecasteerd was. De aanduiding van Aspenaz als hoofd van de *sārīsīm* van de koning in Dan. 1:3, 7, 8-15 die op de jonge bannelingen moest letten, maakt het niet noodzakelijk dat hij zelf ook een gecasteerde persoon was.²⁹ Het woord *sārīs* kan gewoon begrepen worden als aanduiding van een ambtenaar.³⁰ Hij is de *maior domo*, de hoogste ambtenaar van de koninklijke huishouding.³¹ De tekening van het karakter van Aspenaz in dit eerste hoofdstuk maakt van hem een kenner en leermeester in de Chaldeeuwse taal en geschriften en een machthebber die de namen van mensen kan veranderen. Hij is ook iemand die onbuigzaam trouw is aan de opdracht die de koning hem gegeven had. Zijn functie in het verhaal is om de culturele en godsdienstige crisis waarvoor de Israëlitische jongemannen komen te staan, te accentueren.

De koning had twee vereisten voor de mannen bepaald die hij voor de dienst aan zijn hof wilde aanstellen. Zij moesten ten eerste van koninklijke afkomst

zijn.³² Volgens de rabbijnse overlevering waren de vier mannen afstammelingen van koning Hizkia.³³ Het verhaal heeft tot dusver slechts verwezen naar het gerei uit de tempel van God in Jeruzalem en daarmee naar Jojakim die tezamen met het gerei naar Babylonië meegenomen was. Impliciet wordt verondersteld, dat ook andere personen uit de koninklijke familie als ballingen bijeengebracht zijn. II Kron. 36:6 stelt uitdrukkelijk dat Nebukadnezar Jojakim gevangengenomen had en hem in bronzen ketenen geboeid meegenomen had naar Babel. II Kon. 24 stelt echter niet dat Nebukadnezar Jojakim meegenomen had naar Babel. Er staat wel dat Nebukadnezar zijn opvolger Jojachin gevangengenomen had en hem samen met zijn vrouwen, kamerheren en notabelen, alle schatten uit de tempel en de legeraanvoerders en krijgslieden, handwerkslieden en smeden meegenomen had naar Babel (II Kon. 24:10-17). Alleen de onaanzienlijksten van het gewone volk bleven achter (vgl. ook II Kon. 25:12 en Jer. 52:15-16). Het verhaal impliceert dus dat er tezamen met Jojakim ook ander Judese gevangenen naar Babel gekomen zijn, waaronder mannen van koninklijken bloede (letterlijk: koninklijk zaad) en uit de adel (vgl. Ester 1:3; 6:9). Het lijkt er niet op dat de koning Aspenaz naar Juda gezonden had om daar koninklijke kandidaten te gaan werven.³⁴ Het toneel is reeds in vers 3 naar Babylonië verschoven. De koning geeft dus aan Aspenaz opdracht om uit de ballingen uit Juda die reeds in Babylonië zijn, kandidaten te werven die van koninklijke afkomst waren. Daniel en zijn drie vrienden moeten uit deze groep ballingen zijn gekomen en ook van adellijke afkomst zijn geweest om uiteindelijk aangesteld te kunnen worden.³⁵

Het voorkomen van gelijkkluidende namen als die van Daniël en zijn drie vrienden in de lijsten met priesters in Neh. 8:4; 10:3,7,24 maakt het geen uitgemaakte zaak dat Daniël ook een priester is geweest. Het is hoogstens mogelijk om af te leiden dat hij van hoge afkomst was. Indien hij, zoals in de rabbijnse literatuur verondersteld wordt, zelf een eunuch was, kan hij onmogelijk ook een priester zijn geweest.

1:4 De tweede set competenties die de koning aan de kandidaten stelt, is een potpourri van uitnemendheden. De koning verwacht uitzonderlijke, intellectuele en fysieke vermogens van de Judese personen die hij wil aanstellen. Het Hebreeuwse woord dat in de verzen 4, 10, 13, 15 en 17 gebruikt wordt, is dat voor 'zonen' (*yèlèd*). Het woord verwijst naar wat werd verwekt, meestal in de zin van een jong kind. Soms wordt het ook gebruikt om naar jonge mannen te verwijzen. Zo wordt Mozes als een baby tussen het riet beschreven als jaloers (Ex 2: 3), net als de andere jongens die Farao instrueren om hen te executeren (Ex 1: 17-18). De reden waarom de verteller van Daniël het regelmatig gebruikt en niet de meest voorkomende, houdt mogelijk verband met het feit dat de 'jonge mannen' die gezocht moeten worden, afkomstig moeten zijn van het aas van

de koning, wat het verband met 'zwanger worden' verklaart. Daniël en zijn drie vrienden waren dus jongens van om en nabij dertien tot vijftien jaar toen zij gekozen werden om opgeleid te worden.³⁶ Indien de latere Joodse richtlijnen voor de *bar mitzvah* op dertienjarige leeftijd in acht genomen worden, duidt het woord *yèlèd* aan dat door de lezers en de hoorders van Daniël 1 gedacht moet worden aan jongelui in de vroege puberteit.

Deze jongelingen moeten nog gevormd worden. Vers 4 stelt letterlijk dat zij 'grootgemaakt' (*lmd*; 'onderricht') moeten worden. Zij moeten echter eerst over bepaalde basale eigenschappen beschikken die verder ontwikkeld dienen te worden voor de dienst aan het hof. Het pakket van basisvaardigheden behelst dat zij zonder lichamelijke gebreken zijn,³⁷ aantrekkelijk om te zien, rijk aan kennis, ontwikkeld, met een scherp verstand en geschikt om aan het hof te dienen. De vereiste dat zij zonder enig lichaamsgebrek moeten zijn, veronderstelt ook dat zij niet gecastreerd konden zijn en dus geen eunuch waren. Volgens Lev. 21:18-23 kon niemand in Israël de taak van een priester verrichten wanneer er enigerlei gebrek aan hem was. Hetzelfde heeft gegolden met betrekking tot de dieren die geofferd werden (Lev. 22:20-25). Wat wel belangrijk is, is dat priesters ander voedsel gegeten hebben dan de rest van het volk om hun afzondering te onderstrepen,³⁸ wat mogelijk als achtergrond dient voor de keuze van Daniël om af te zien van het voedsel van de koning. Omdat het niet duidelijk is dat de vier mannen priesters waren, moet de eis van lichamelijke ongeschondenheid eerder binnen de context worden gezien van de verwachting van de levenswandel van schrijvers zoals die in het oude Nabije-Oosten gekoesterd werd.³⁹

Er werd van hen verwacht binnen drie jaar de vaardigheid in de taal en het lezen van Chaldeeuse geschriften te ontwikkelen (vers 4b). Dat zal een of andere vorm van het Akkadisch moeten zijn geweest die ook bekend staat als nieuw-Babylonisch. De Chaldeeën (*kašdīm*) hebben het laagland ten zuiden van Babylon vanaf de negende eeuw v.C. bewoond.⁴⁰ De Hebreeuwse Bijbel identificeert de Chaldeeën met de Babyloniërs, hoewel de Babyloniërs dit zelf nooit doen.⁴¹ Het Akkadisch, een Semitische taal, werd in een syllabisch spijkerschrift geschreven dat zeshonderd leestekens bevatte en waarvan het schrijven een omslachtige bezigheid was.⁴² Elementair taalonderwijs duurde vier of vijf jaar en omvatte een basisopleiding in aardrijkskunde, wiskunde en meetkunde. Meer hoogbegaafde studenten kregen nog eens vier jaar training, waaronder het uit het hoofd leren van verschillende wijsheidsteksten.⁴³ De naam 'Chaldeeër' staat in het boek Daniël synoniem met Babyloniër (vgl. Dan. 5:30; 9:1; ook Jer. 25:12 en Ez. 1:3); in het toenmalige spraakgebruik verwijst 'Chaldeeër' mettertijd naar een 'wijze man; astroloog' of zelfs een 'magiër'.⁴⁴ Volgens Hartmann en Di Lella duidt 'Chaldeeën' oorspronkelijk op Aramees sprekende mensen die tijdens de eerste helft van het

eerste millennium v. Chr. Babylonie zijn binnengedrongen.⁴⁵ Het Aramees was overigens de taal van de Chaldeeuwse stam die rond 600 de macht uitoefende over Babylonie en deze noordwest semitische taal werd daarna al spoedig de *lingua franca* van het Nabije Oosten.⁴⁶ In de hellenistische tijd waren magiërs en bezweerders uit Babylonie goed bekend in het geheel van de mediterrane wereld. In Dan. 2:2-5,10; 4:4 en 5:7.11 wordt het woord Chaldeeën gebruikt in de latere betekenis van het woord als aanduiding van magiërs en bezweerders. Het gaat dus in Daniël 1 niet om Babylonische (Akkadische) spijkerschriftteksten als zodanig, maar eerder over de traditie van waarzegging waar de Babyloniërs bekend om stonden, die in het Akkadisch opgeschreven en overgeleverd is.⁴⁷ Deze Chaldeeuwse geschriften waren bovenal teksten die informatie bevatten over het beoefenen van magische kunsten. De uitdrukking ‘de geschriften en de taal van de Chaldeeën’ kan dus een technische term zijn voor de traditionele literatuur van Babylonische magiërs, de professionele literatuur van de waarzeggers.⁴⁸ Het geschrift *Babyloniaka* van de Babylonische priester Berossus uit de derde eeuw v.C. laat een glimp zien van wat in deze literatuur te vinden was. Het werk van Berossus was gewijd aan kosmogonie, antieke mythen en chronologie. Hofambtenaren moesten deel worden van een Babylonische intellectuele elite die gespecialiseerd was op het gebied van astrologie, magie en omina (voortekens).⁴⁹ Zij dienden het terrein te betreden waarop Babylonie wereldberoemd was: toverkunsten, bezweringsformules en sterrenwielarij (vgl. Jes. 47, met name vv. 9, 12 en 13). Deze capaciteiten moeten niet afzonderlijk als individuele eigenschappen beschouwd worden, maar als een compleet portfolio. Wat dat alles als geheel betekende, wordt nader bepaald door de verzen 4b, 17 en 20 met elkaar te vergelijken.

Volgens Hartmann en Di Lella is een schrijversopleiding van drie jaar meer in lijn met Perzische voorschriften dan met Babylonische aanwijzingen.⁵⁰ Zo wordt in de Avesta een tijdvak van drie jaar voorgeschreven voor de opleiding tot ambtenaar aan het hof.

1:5 Het tweede aspect van het programma heeft veel meer op het oog dan alleen de dagelijkse verzorging van de kwekelingen die opgeleid moeten worden. De spijzen en de wijn die zij elke dag aan de tafel van de koning moeten eten, geven aan dat zij als koningen behandeld worden. Zij eten en drinken namelijk exact hetzelfde als de koning. Dat voedsel wordt hun gegeven met als doel hen letterlijk drie jaar lang ‘groot te maken’ (Hebreeuws *gādal*) en op te voeden (zo letterlijk in de LXX) voor de dag waarop zij voor de koning moeten verschijnen. Het dieet dat zij volgen en de wijze waarop zij dit tot zich nemen, is een onderdeel van het acculturatieprogramma dat zij moeten volgen om deel te kunnen worden van het elitekorps van magiërs aan het koninklijke hof. De Juidese aanstaande dignitarissen worden in een alles omvattend programma voor-

bereid om hen volledig in de Babylonische cultuurkring te trekken. In drie fases worden zij vervreemd van hun herkomst en uiteindelijk opgenomen in een totaál nieuwe groep.⁵¹ Eerst worden zij losgeweekt van de rest van hun gemeenschap en in de afzondering van een opleidingsproces geplaatst. Daarna worden zij tijdelijk in een schemergebied tussen twee werelden gehouden waarin nieuwe waarden stelselmatig bij hen worden ingeprent om de oude waarden in hun levens te vervangen. Zij worden aan het voedsel van de koning en zijn gewoonten onderworpen. Zij krijgen zelfs nieuwe namen om de veranderde identiteit in een andere wereld te onderstrepen. De twee namen van de vier Judeeërs vormen een indicatie van hun dubbele identiteit en illustreren de dikwijls conflicterende eisen die twee culturen aan alle migranten stellen.⁵² In de derde fase worden zij opgenomen en volledig in de Babylonische cultuur geïntegreerd waarin zij zich met Babyloniërs identificeren en dezelfde plichten als de overige hofambtenaren vervullen.

De ironie komt naar voren wanneer Daniël en zijn vrienden het voedsel en de wijn van de koning verwerpen ten gunste van gewoon water en groente en er fysiek beter uitzien dan de rest van de Judese mannen die het programma van de koning gevolgd hadden. De eisen van de koning staan in een ironisch contrast met de gegevens in 1:15 en 17. Het voedsel van Nebukadnezar en de hofopleiding zijn niet in staat om te doen wat God wel kan doen.⁵³ Zo drijft de verteller de spot met Nebukadnezar. Om een of andere reden is er geen bezwaar van de kant van de Joodse jongemannen tegen de opleiding die zij volgen of tegen het einddoel ambtenaren van de koning te worden. Over het voedsel dat genuttigd moet worden, is echter een diepgaand verschil tussen de vier Joden en hun toezichhouder. Indirect bereiden de reinheidsvoorschriften die in Israël gevolgd werden, de mannen erop voor betere magiërs aan het Babylonische hof te zijn dan alle anderen die op de traditionele Babylonische wijze daartoe werden opgeleid.

Daniël en zijn drie vrienden

1:6-17

Daniël en zijn drie bondgenoten komen hier voor de eerste keer op het toneel. De verteller legt niet uit wat de verhouding tussen Daniël en de andere drie jongelingen was. In Dan. 2:13, 17-18 worden zij als zijn vrienden of metgezellen aangeduid. De LXX vertaalt het Aramese woord *h'bar* in vers 13 met *tous filous*, 'vrienden; hen van wie hij houdt', in vers 17 met *sunetaïrous*, 'metgezellen'⁵⁴, en in vers 18 met *hoi met' autou*, 'zij die bij hem waren'.⁵⁵ In het Nieuwe Testament wordt het Griekse woord voor metgezel ook gebruikt voor een speelkameraad (Matt. 11:16) en soms als aanduiding van discipelen of volgelingen.⁵⁶

De Judeeërs aanvaardden schijnbaar probleemloos het programma waarmee zij opgeleid worden tot Babylonische magiërs, maar verzetten zich tegen onderdelen daarvan die tegen hun godsdienstige reinheidsvoorschriften ingaan. Net als Ester de genegenheid van de haremwachter Hegai geaccepteerd heeft terwijl zij voorbereid werd om koning Ahasveros te ontmoeten (Ester 2:9), zorgde God ervoor dat de hoofdambtenaar Aspenaz de vier mannen gunstig gezind was. Met medeweten van de naamloze kamerheer die Aspenaz aan hen toegewezen had, volgden de vier mannen hun eigen programma van voorbereiding. Het experiment slaagt en God schonk aan hen de bekwaamheid om het einddoel van de driejarige opleiding te bereiken.

1:6 Het aantal van de jongemannen dat aan het programma had deelgenomen, ook uit Juda, wordt niet vermeld. Volgens de vereiste die de koning gesteld had (vs. 3-4), moest eenieder van adellijke afkomst zijn en in het bezit zijn van een bijzondere intelligentie. Binnen deze groep richt het verhaal zich op vier Judese jongelingen. Hun namen worden naar de volgorde van het Hebreeuwse alfabet volgorde: Daniël, Chananja, Misaël en Azarja. Het gemeenschappelijke in hun namen is, dat alle vier een theofoor element bevatten. Daniël is een samenvoeging van de naam van God (*ʔl*) en een woord uit de rechtspraak. Deze naam komt ook voor in Ez. 14:14, 20 dat het driemanschap Noach, Daniël en Job noemt en in Ez. 28:3 waar naar de wijsheid van Daniël verwezen wordt. In Ezra 8:2 en in Neh. 10:7 worden twee priesters genoemd die allebei de naam Daniël dragen. Terwijl we in de laatstgenoemde teksten met reële personen te maken hebben, is de naam Daniël in het boek Ezechiël een verwijzing naar een legendarische figuur die in de herinnering van Israël tezamen met Job en Noach leefde. De uitgang van de naam van Chananja (*-yāh*) bevat de beginletters van JHWH, de naam van de God van Israël. Zijn naam betekent zoveel als 'de HEER is genadig'. Verschillende personen in de Bijbel hebben deze naam gedragen (bv. in Jer. 5:10-13; Ezra 10:28). De naam van Misaël heeft net als Daniël de *ʔl*-component en betekent 'wie is als God?' of 'wie is wat God is?' De naam van Azarja bevat een *-yāh*-element en kan 'de HEER heeft geholpen' betekenen.⁵⁷

1:7 Nebukadnezar had Jojachin gevangengenomen en diens oom Mattanja als koning over Jeruzalem aangesteld. Bij die gelegenheid had hij zijn naam in Sedekia veranderd (II Kon. 25:17).⁵⁸ Toen de Faraο Jozef over zijn land aanstelde, veranderde hij zijn naam in Safenat-Paneach (Gen. 41:45). De Hebreeuwse naam van Ester was Hadassa (Est. 2:7). Wanneer de hoofdambtenaar Aspenaz de namen van de vier jongelingen verandert, maakt dat deel uit van het proces van het losmaken van de Judese cultuur en nationaliteit waaraan de jongelingen onderworpen worden.⁵⁹ Hij noemt hen niet slechts met de nieuwe namen, maar stelde de nieuwe namen voor hen vast. Hun Judese identiteit wordt

zo doelbewust vervangen door een nieuwe Babylonische identiteit. Hun Israëlitische namen die elementen van de naam van de HEER bevatten, worden veranderd in namen waarin mogelijk theofore elementen van Babylonische goden zijn opgenomen. Hoewel elementen als *Bel* in Beltesassar en *Nego* in Abednego herkenbare Babylonische namen voor goden zijn, is er geen eenstemmigheid onder de geleerden over de vraag welke Babylonische goden hier bedoeld zijn.⁶⁰ De bedoeling van het verhaal is echter duidelijk, namelijk om aan te tonen dat het proces van acculturatie van de Judese mannen aan de Babylonische religie en cultuur in volle ernst een aanvang heeft genomen.⁶¹

Het is echter opmerkelijk dat de verteller in het verdere verhaal de oude Judese namen aanhoudt om zijn standpunt te verwoorden dat de Judeeërs hun identiteit niet verspeeld hebben, terwijl zij aan een vreemd hof dienst deden, maar hun identiteit hebben behouden. De nieuwe Babylonische namen worden als alternatieven voor de Hebreeuwse namen in Dan. 2:26; 4:5, 6, 15; 5:12 en 10:1 gebruikt. De verteller gebruikt bij voorkeur hun Hebreeuwse namen, want zij blijven altijd deel uitmaken van het volk van God. De verbintenis met de HEER wordt niet ongedaan gemaakt, wanneer het proces in gang gezet wordt om hen los te weken van hun wortels en hen volledig op te neem in de Babylonische cultuur. Het was de HEER die ervoor zorgde dat de hoofdeunuch Daniël gunstig gezind was (v. 9), zodat hij en zijn vrienden de gelegenheid kregen om hun eigen weg te gaan en tegelijkertijd zich aan de Israëlitische reinheidsvoorschriften te houden. Zo kan de wijsheid, kennis en verstand van alle geschriften aan de mannen geschonken worden, zodat zij de einddoelen van het programma kunnen bereiken (v. 19). Daniël en zijn vrienden waren onder hun oorspronkelijke namen Daniël, Chananja, Misaël en Azarja tien keer beter dan de andere ambtenaren. Het verhaal noemt hen verder nooit bij hun Babylonische namen: Beltesassar, Sadrach, Mesach en Abednego.

1:8 Daniël was vastbesloten om niet aan het proces van deculturatie en denationalisering onderwerpen te worden. In het Hebreeuws beginnen de verzen 7 en 8 op identieke wijze: *wayyāšēm*, 'hij plaatste; gaf'. Zoals de hoofdamtenaar letterlijk nieuwe namen op de bestaande namen van Daniël en zijn vrienden 'plaatst' door deze eigenhandig te bepalen (v. 7), 'plaatste; drukte' Daniël met dezelfde intensiteit het letterlijk op zijn hart dat hij geen deel zou hebben aan het voedsel en de wijn van de koning. Het idioom duidt op een daad van de wil gemotiveerd door een diepe persoonlijke overtuiging.⁶² Zo stellig als de hoveling van de koning is om Daniël van diens godsdienst en cultuur te vervreemden, zo vastberaden is Daniël dat dit met hem niet zal gebeuren.

Deze uitdrukkelijke verklaring van Daniël is nauw verbonden met de hoofdtrage van het Bijbelboek. Daniël daagt met zijn woorden het bevel van de koning

uit en ontlokt daarmee een krachtmeting tussen de Babylonische en de Israëlitische levenswijze. Hij stelt zijn belangen op één hoogte met de belangen van God. De Judeeërs en hun God komen in directe confrontatie met de Babylonische koning, zijn cultuur en godsdienst. Het risico dat Daniël met zijn optreden oproept, tekent ook iets van het karakter van Daniël. Hij is zozeer verzekerd van zijn overtuigingen dat hij daardoor kansen zie het machtige Babylonische stelsel aan te durven. Het risico dat hij loopt om onmiddellijk uit het opleidingsprogramma verwijderd te worden of zelfs aangeklaagd te worden wegens rebellie tegen de koning en zich gevangenisstraf of terechtstelling op de hals te halen, weegt voor hem niet op tegen een uitgesproken keuze voor zijn eigen geloofsvisie.

Daniël ervaarde de deelname aan het tafelritueel van de koning als 'bezoedeling' die hij over zichzelf zou laten komen (het Hebreeuws gebruikt hier de reflexieve Hitpaël-vorm van het werkwoord *gā'al*). Er wordt geen wettische of morele omschrijving van wat met 'bezoedeling' bedoeld wordt, gegeven. Dit gebeuren kon neerkomen op de overtreding van een voorschrift in de *Torah* maar ook op een rituele verontreiniging. De verteller leeft in een tijd waarin er een grote sensitiviteit is voor de spijswetten en hij veronderstelt dat zijn luisteraars uit zichzelf zullen weten wat met 'bezoedeling' bedoeld wordt. Uit het verhaal kan afgeleid worden, dat het voor Daniël zou betekenen dat hij zijn toewijding aan de HEER daardoor teniet zou doen en zijn identiteit en verbintenis met God op het spel zou zetten.

De reinheidsvoorschriften hebben een zeer belangrijke rol in Israël gespeeld. Vanaf de zesde eeuw v.C. hebben hun voedingsgewoontes de Israëlieten onderscheiden van meeste andere volkeren en aan hen een bijzondere identiteit gegeven.⁶³ De tempel bestond niet meer om met het systeem van offers de religieuze identiteit van Israël te bepalen, daarom worden nieuwe maatstaven aangelegd om dit te doen. De spijswetten (*koosjer*) zijn tot op vandaag nog een van de sterkste markeringen van de identiteit van Israël.⁶⁴ Het overtreden van deze voorschriften veroorzaakt ceremoniële en morele onreinheid en tevens vervreemding van de identiteit voor Israëlieten (vgl. ter onderbouwing o.a. tekstgedeelten uit de tweede tempelperiode, zoals Jes. 59:3; Mal. 1:7,12; Ezra 2:62; Neh. 7:64).

Er kunnen verschillende redenen zijn geweest waarom Daniël het voedsel en de wijn van de koning onaanvaardbaar vond. Het verhaal noemt geen bepaalde redenen voor zijn aversie en wij kunnen er als lezers slechts over speculeren. Redenen kunnen zijn geweest dat het voedsel van de koning gewoonlijk eerst aan de Babylonische goden werd opgedragen voordat het door stervelingen gegeten kon worden,⁶⁵ dat het voedsel van de koning ook vlees kon bevatten van dieren die voor Israël onrein waren (Lev. 1:1-47) of die geslacht waren zonder eerst het

bloed uit het dier te laten lopen, zoals Lev. 17:13-14 voorschrijft en vereist. Er waren geen pertinente voorschriften rond het gebruik van wijn in Israël; alleen de nazireeër was het verboden wijn te drinken (Num. 6:1-4).⁶⁶ Judit (12:1-2), in het gelijknamige voor-Makkabese geschrift,⁶⁷ weigerde ook om het voedsel en de wijn van Holofernes te nuttigen.⁶⁸ Dionysius was de Griekse god van de wijn en 2 Makk. 6:7 vertelt dat Joden eens gedwongen werden deel te nemen aan de verering van die god.

Omdat hier geen specifieke regels aangegeven worden en er een motivering ontbreekt voor de afwijzing door Daniël van het voedsel van de koning, zou het incorrect zijn uit dit verhaal enige specifieke dieetvoorschriften of propaganda voor een vegetarisch dieet af te leiden.⁶⁹ De enige reden die uit het verhaal zelf kan worden afgeleid, is dat Daniël negatief over het voorgeschreven voedsel was, omdat het voedsel van de tafel van de Babylonische koning afkomstig was (Dan. 1:5,8,13,15-6). Ezechiël had geprofeteerd dat God alle Israëlieten in onreinheid hun brood zou laten eten, wanneer God hen in ballingschap zou sturen (Ez. 4:13); zij zouden onrein voedsel in Egypte en Assyrië eten (Hos. 9:3,4). Het verblijf te midden van niet-Joden zou het onderscheiden, afgezonderde volk bedreigen en hen verontreinigen.⁷⁰ Trouwens, de voor-exilische profeten suggereerden reeds dat het per definitie onmogelijk zou zijn in ballingschap *koosjer* te blijven (Hos. 9:3; Amos 7:17).⁷¹ De associatie met de Babylonische koning en zijn cultuur en godsdienst kon ook een rol hebben gespeeld. In Dan. 11:26 wordt ook naar het voedsel van de koning verwezen en daar wordt het in verband gebracht met zijn disgenoten die zich tegen hem keerden en zijn ondergang bewerkstelligden. Het voedsel van de koning veronderstelt een zekere gemeenschappelijkheid met hem en alles waarvoor hij staat. Dat wil Daniël geheel en al vermijden. Het lijkt dus niet of zijn keuze pertinent tegen het voedsel als zodanig was, maar eerder werd de weigering bepaald door de associatie met de Babylonische godsdienst en cultuur.⁷² Het voedsel van de tafel van de koning was deel van het bredere programma de jongelieden 'groot te maken' voor posities aan het hof van de koning. Het voedsel symboliseert dus eigenlijk de acculturatie en het proces van ontnationalisering waaraan de kandidaten onderworpen werden.

Het conflictpotentieel, dat in zijn verklaring ligt, was groot. De koning kon het als een belediging opgevat hebben en vervolgens Daniël en zijn vrienden uit het programma hebben gezet of zelfs terechtgesteld. Zijn ogenschijnlijk onschuldige verzoek om alternatief voedsel was duidelijk een verzet tegen de maatregelen van de koning en diens programma om ambtenaren volgens zijn voorschriften op te leiden. Dat ontketende een botsing van belangen die voor de Judeeërs die onder het gezag van de Babylonische koning stonden, erg slecht zou kunnen aflopen.

Dit besluit vormt dan ook het kernpunt van de episode. Het karakter van Da-

niël wordt niet alleen door zijn besluit getekend in termen van trouw aan de voorschriften van zijn God, maar ook het verloop van de gebeurtenissen wordt in een totaal nieuwe richting gestuurd. De richting van het verhaal was aanvankelijk die van wegvoering in ballingschap en intensivering van de problematiek wanneer Daniël en zijn vrienden in het proces van volledige acculturatie aan de Babylonische godsdienst en cultuur gezogen werden. Hier stelt Daniël zich echter regelrecht tegenover het voorgeschreven verloop van het proces en neemt het vaste besluit dat hij zich niet ten koste van zijn geloofsovertuiging zal laten indoctrineren. Hij onttrekt zich niet aan de opleiding, maar kiest voor een eigen programma. Daarbij moet niet vergeten worden dat Daniël later als hoveling waarschijnlijk wel het voedsel van de koning gegeten zal hebben (verondersteld, dat zoiets gebeurd was), maar voor het verhaal is dat niet van belang.

1:9-10 God treedt drie keer op in dit hoofdstuk en zo'n optreden duidt elke keer op een kardinale wending in de gebeurtenissen. In vers 2 staat dat God Jojakim uitleverde aan Nebukadnezar. In vers 9 staat dat God ervoor zorgde dat Aspenaz Daniël gunstig gezind was. In vers 17 staat dat God wijsheid schonk aan de vier jongelingen. In alle drie gevallen wordt in het Hebreeuws precies hetzelfde werkwoord gebruikt: *nātan*, 'geven', wat op een verband tussen de drie acties van God wijst. God scheidt de crisis waardoor Israël in ballingschap belandt, maar bewerkt ook in de crisis de genegenheid van overheidswege tegenover de vier jongelingen, zonder welke zij niet in staat zouden zijn geweest om door te gaan met hun eigen eetpatroon. Ook in Sinear is God aanwezig en ziet God om naar het volk door Hem verkoren. Het succes dat de jongelingen behalen, is direct op God terug te voeren. Het is God die hun de wijsheid schonk en die hen van de rest onderscheidde. Zo staat God niet alleen als initiator achter het gebeuren, maar ook als kracht achter de succesvolle opleiding van de Judese mannen als effectieve magiërs aan het koninklijke hof.

Het verhaal noemt geen concrete reden waarom Aspenaz Daniël gunstig gezind was. In Dan. 1-6 zijn de heersers over het algemeen de Judeeërs welgezind. Het verhaal in Dan. 1 leidt dit echter direct naar God toe: het is zijn gunst die via Aspenaz bij Daniël terechtkomt. God werkt op het gemoed van Aspenaz net zoals God het hart van de Farao bewerkt had om hardnekkig te blijven (vgl. o.a. Ex. 9:12). Net zoals Ester de genegenheid van de haremwachter Hegai won (Est. 2:9), is de hoofdamtenaar gunstig gezind jegens Daniël.⁷³ Net zoals de HEER zijn goedheid aan Jozef bewees en ervoor zorgde dat hij bij de gevangenisbewaarder in de gunst kwam (Gen. 39:21), genoot Daniël de gunst van Aspenaz. Dit is voor de verteller het werk van God (vgl. Spr. 21:1).

Sommige geleerden zien in de gunst die God via de hoofdeunuch aan Daniël betoont een beloning voor zijn dappere keuze om zijn geloofsidentiteit niet te

laten bedreigen. De gunst van God kan echter niet in de zin van een beloning of een betaling voor geleverde prestaties worden gezien. Gunst is geen tegenprestatie van God die juridisch afdwingbaar is als het aandeel van God in een contract. Wanneer God deze gunst geeft (*nātan*), is dat uit vrije wil.⁷⁴ De aarde en alles wat daarop is, behoort aan de HEER en wanneer God iets aan iemand geeft, gaat dat niet ten koste van de soevereiniteit en vrije wil van God. Daniël wordt hier dus niet voor zijn besluit beloond. Het mysterie (*rāzā'*) van het oordeel van God over Israël die enerzijds Jojakim aan Nebukadnezar uitleverde maar aan de andere kant zijn gunst aan Daniël betoonde, tekent de soevereiniteit van de HEER die in zijn almacht boven alle mensen en gebeurtenissen staat. Dat is de kern van wat Dan. 1 duidelijk wil maken.

Aspenaz is Daniël gunstig gezind, maar weigert toe te geven aan het verzoek van Daniël. De reden daarvoor is dat hij vreest voor de koning en angstig is dat hij zijn positie aan het hof zal verliezen. Als die koning aan hun uiterlijk zou zien dat zij de voorschriften niet gevolgd hadden om van zijn tafel te eten en er niet zo vitaal uitzien als de andere kandidaten, zou Aspenaz zijn hoofd kunnen verliezen, zoals de Syrische (Peshitta) vertaling het weergeeft. Er vindt echter geen confrontatie tussen de hoofdeunuch en Daniël plaats. Hij geeft Daniël ook niet aan bij de koning. Evenmin start hij een vervolging van Daniël. Hij neemt een passieve en neutrale houding aan. Een verklaring voor de weigering van de hofambtenaar om aan Daniël toe te geven, moet op het technische vlak van het verhaal gezocht worden. Volgens het actanten-model van Greimas is er in vrijwel elk verhaal een 'instantie' die de ontknoping van de intrige tegen wil houden wat helpt om de spanning in het verhaal op te bouwen.⁷⁵ Daarmee wordt het overwinnen van zijn probleem voor Daniël moeilijker, zo niet onmogelijk. Dat verklaart nog niet in welk opzicht Aspenaz gunstig gezind stond tegenover Daniël. Het lijkt erop of wij hier eerder met de techniek van de verteller van doen hebben die de gelegenheid gebruikt om het probleem te accentueren om nogmaals de rol van God in de voortgang van het gebeuren uit te leggen.

1:11-13 Daniël begeeft zich in diplomatieke onderhandelingen met de kamerheer die de hoofdamtenaar aan de vier mannen toegewezen had. De LXX vertaalt zowel de naam Aspenaz in vers 3 als de ambtsaanduiding van de kamerheer hierin vers 11 (en later in v. 16), met de naam *Abiesdri*.⁷⁶ Dat maakt hen beiden tot dezelfde persoon volgens de Griekse vertaling. De Vulgaat leest voor de naam van het ambt van de opziener de eigenaam *Malassar*. Zoals de haremwachter Hegai Ester begunstigd had door zeven voortreffelijke dienaressen tot haar beschikking te stellen (vgl. Est. 2:8-10), zo had Aspenaz ook een kamerheer aan de jongemannen toegewezen. Of deze toewijzing als aanduiding geldt van wat het betekent dat Aspenaz Daniël gunstig gezind was en of de

andere kandidaten ook aan hen toegewezen kamerheren gehad hebben, is niet duidelijk.

Met deze persoon, die in de Hebreeuwse tekst naamloos blijft, treedt Daniël in onderhandeling en vindt de genegenheid die het verhaal eerder aan de hoofdambtenaar toegekend had. Daniël gebruikt de relatie die de hoofdambtenaar tussen het voedsel van de koning en het uiterlijk van de kandidaten gelegd had, om de kamerheer over te halen hen vrij te stellen van de verplichting het voedsel van de koning te eten. Hij gebruikt een van de vereisten die de koning gesteld had (vgl. v. 4) namelijk dat hij jongemannen met een aantrekkelijk uiterlijk (*mar'eh*) zoekt voor zijn hof, als onderhandelingsbasis. Hij verzachtte zijn oorspronkelijke weigering om te eten en overreedde de kamerheer op diplomatieke wijze een ogenschijnlijk onschuldig experiment met de jongemannen voor niet meer dan tien dagen te doen. Helberg meent dat het getal tien hier louter een algemeen of afgerond getal is, zoals in 1:20 (het getal wordt op deze wijze waarschijnlijk ook gebruikt in Gen. 24:55; Amos 5:10; Hagg. 2:16; Zach. 8:23).⁷⁷ Het is te betwijfelen of een dergelijk experiment in letterlijk tien dagen kon plaatsvinden.⁷⁸ De toets zou namelijk zijn of het alternatieve dieet van groente en water een beter uiterlijk aan de jongemannen zou geven dan het voorgeschreven voedsel van de tafel van de koning. 'Groente' verwijst mogelijk naar een soort pap die van gemalen graan gemaakt was⁷⁹ en niet zoals wijn en vlees aan de goden geofferd was voor het genuttigd kon worden wat impliceert dat het om een godsdienstige strijd zou gaan.⁸⁰ Het impliceert niet dat een groente-dieet gezonder zou zijn als andere diëten, maar zegt eerder iets over mensen die in een gelovig levenspatroon volharden en door God bijgestaan worden. De vraag kan gesteld worden of de kamerheer beseft had dat het niet slechts om verse groenten en vruchten gaat, maar over veel meer. Het gaat immers voor Daniël om meer dan alleen voedsel of alleen het uiterlijk, maar over het behoud van identiteit en de handhaving van zijn geloof. Het gaat ten diepste om een ideologisch conflict tussen twee tegenovergestelde werelden van godsdienst en cultuur. Door wijsheid en tact overreedde Daniël de kamerling met de diplomatieke zet dat de kamerheer zelf aan het slot de beoordelaar zal zijn.

1:15-16 De kamerheer geeft gehoor aan het verzoek en staat toe dat de profneming een aanvang neemt. Stilzwijgend worden de drie vrienden van Daniël in het experiment betrokken; zij komen nergens aan het woord. Aan het einde ervan worden de vier jongemannen naar uiterlijk en algemene gezondheid vergeleken met de ander kandidaten die het programma van de koning waren blijven volgen. Zowel in uiterlijk (Hebreeuws *mar'eh*) als in (letterlijk) 'het vet van hun lijf' overtreffen zij de andere deelnemers. Het fysieke welzijn van de vier jongemannen kan vergeleken worden met de zeven vette koeien die goed in hun vlees zaten in de droom van de Farao die door Jozef werd uitgelegd

(vgl. Gen. 41:18). De situatie van de jongemannen is echter geen symbool waar dan ook van, terwijl de koeien uitdrukkelijk symbolen waren voor bepaalde gebeurtenissen. De proefperiode is voorbij en voor de rest van de opleiding ziet die kamerheer toe dat de vier jongemannen met hun water- en groentedieet voortgaan.

In het verhaal is het dieptepunt van de crisis overwonnen en alleen de uiteindelijke ontknoping rest nog. Het besluit van Daniël om tegenstand te bieden aan het Babylonische opleidingsprogramma was aanvankelijk zonder succes bij Aspenaz. Het voorgestelde experiment zorgde voor een doorbraak. Het kan uiteraard sterk betwijfeld worden of de verschillende diëten binnen slechts tien dagen een zo opvallend verschil in uiterlijk en lichamelijk welbevinden kan maken. Binnen de intrige van het verhaal vertegenwoordigt het echter het keerpunt in het gebeuren.

1:17 Dit vers sluit aan bij de opmerkingen van de verteller in de verzen 2 en 9, zodat de vergunning om door te gaan met het Israëlitische dieet ook ten diepste met God van doen heeft. Het succes van de opleiding van de jongelingen wordt gepresenteerd als een gave van God. Het gaat niet zozeer om het succes van een vegetarisch dieet, de waardering voor de vroomheid van de vier jongelingen of de volharding in het vasthouden aan de reinheidsvoorschriften, maar om de almacht van God. Het is telkens God die 'geeft' (Hebreeuws *nātan*) en het succes waarborgt. Dat zegt meer over de HEER dan over de mensen van God.

Het zeer korte verhaal in de verzen 6 tot 16 dat begint met de bekendmaking van de vier jongemannen en hun onderwerping aan het Babylonisch gezag door hun naamsverandering, komt hiermee tot een einde. De crisis van het verlies aan eigen identiteit die daarmee was opgeroepen, werd succesvol bestreden met een eigen voedingsprogramma. Deze verhaalbeweging past binnen het grotere geheel. Wanneer God hen wijsheid, kennis en verstand van alle geschriften schenkt, betekent dat een succesvolle uitkomst van het doel waarop het hele opleidingsprogramma gericht was. Helberg ziet hierin een verhaaltechnische beschrijving voor de verklaring van de verborgen betekenis der dingen.⁸¹ De Joodse jonge mannen hebben de cursus succesvol doorlopen, maar niet geheel volgens de opzet van Nebukadnezar. Hun gehoorzaamheid aan God maakt hen tot geschikte kandidaten om als ambtenaar aan het hof van de koning te worden aangesteld.

Daniël beschikt echter over nog een competentie. Hij was ook bij machte visioenen en dromen uit te leggen. Dat was niet een van de uitdrukkelijke vereisten die de koning gesteld had. Eerst in het volgende verhaal van Dan. 2 zal dit Daniël goed van pas komen. In termen van de definitie in Israël is hij een profeet tot wie de HEER in dromen spreekt (Num. 12:6) en als een van de verlichten (He-

breeuws *maskîl*) velen tot inzicht kan brengen (Dan. 11:33; 12:3). Na hun aanstelling zou de koning hen raadplegen over kwesties van wijsheid en inzicht (v. 20). Hun concurrenten in dit ambacht zouden de magiërs en bezweerders van de koning blijken (de Vulgaat vertaalt met 'sofisten' en 'filosofen').⁸² Kwesties van wijsheid en inzicht waren de zaken geweest waarmee waarzegger-priesters en bezweerders zich bezighielden,⁸³ wat in het domein van magie en toekomstvoorspelling viel. Het medium voor goddelijke boodschappen kon de vorm van rook van een vuur, de configuratie van olie dat op water gegooid werd, de vlucht van vogels of de plotselinge verschijning van een slang zijn en bestaan uit het 'vermoeden' om daarin tekens te lezen in termen van een omvattend betekenisstelsel.⁸⁴

In dit commentaar over Daniël wordt gelijkelijk aandacht besteed aan de narratologische en de historische analyse. Daniël behandelt de crisis die ontstaat wanneer gelovigen met een situatie worden geconfronteerd waarin hun loyaliteit aan JHWH door vreemde overheersers als opstand tegen de macht geïnterpreteerd wordt, wat tot verdrukking en vervolging leidt. Waar is God wanneer overheersers Joden willen dwingen om hun godsdienst-culturele perspectief te aanvaarden ten koste van het traditionele Jahwisme? De boodschap die de verteller als bemoediging aandraagt, is dat God de werkelijke controle heeft. In de visioenen in het boek Daniël wordt apocalyptische taal gebruikt om dit punt te onderstrepen.

Marius Nel is onderzoekshoogleraar en bekleedt sinds december 2016 de leerstoel Oecumene: Pentecostalism and Neo-Pentecostalism bij de Unit for Reformed Theology van de Faculteit Godgeleerdheid op de Potchefstroom-campus van de North-West University, Zuid-Afrika. Hij is gespecialiseerd in apocalyptiek in het Oude en Nieuwe Testament, de geschiedenis van de Pinksterbeweging en de studie van haar leerstellingen.

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

9 789043 536998 >